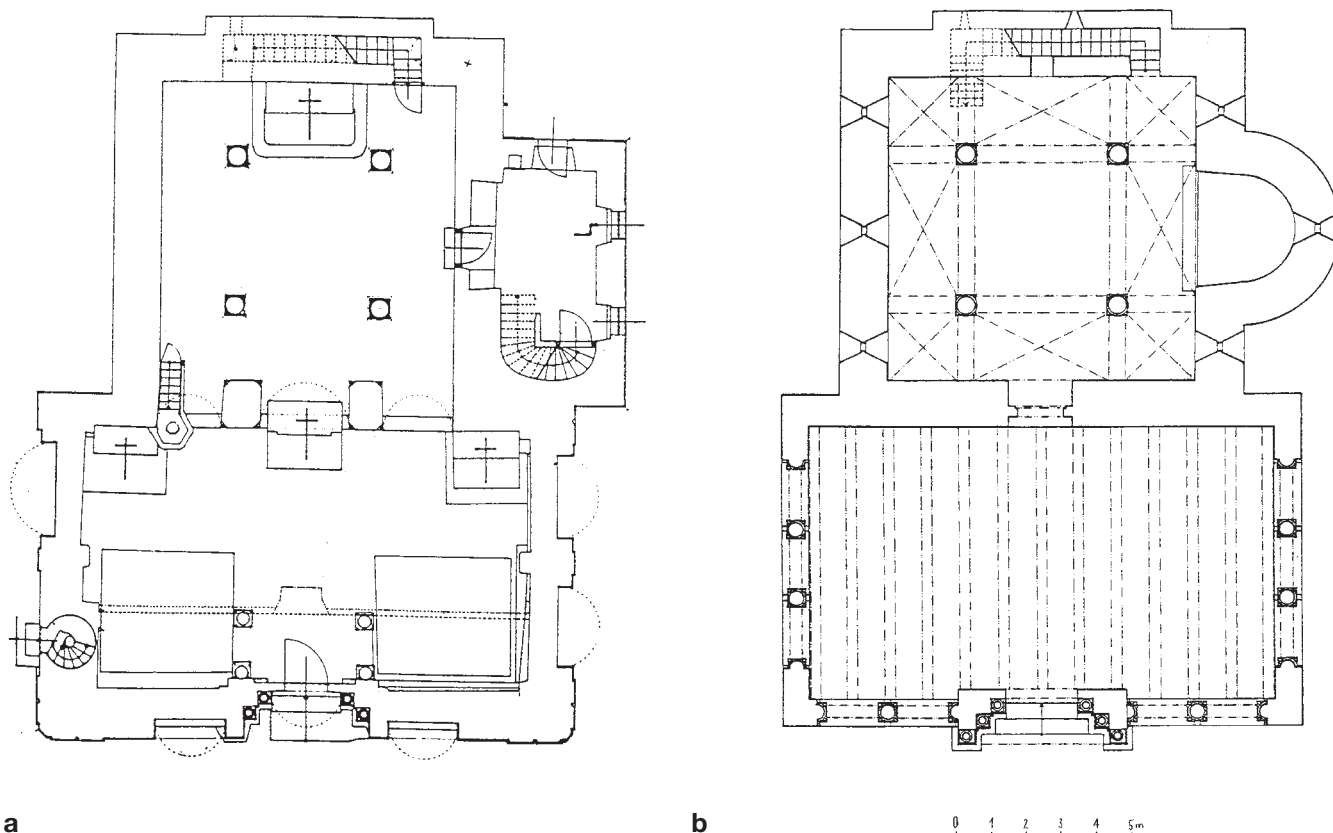

PRŮZKUM VĚŽE KOSTELA V ZÁBOŘÍ NAD LABEM PŘI OPRAVĚ

KAREL KIBIC ML.

Obr. 1: Záboreň nad Labem, půdorys kostela sv. Prokopa: a – dnešní stav (zaměření SÚRPMO Praha 1970); b – předpokládaný původní stav (podle K. Benešovské kreslil V. Kosík, repro z katalogu výstavy Tisíc let české architektury).

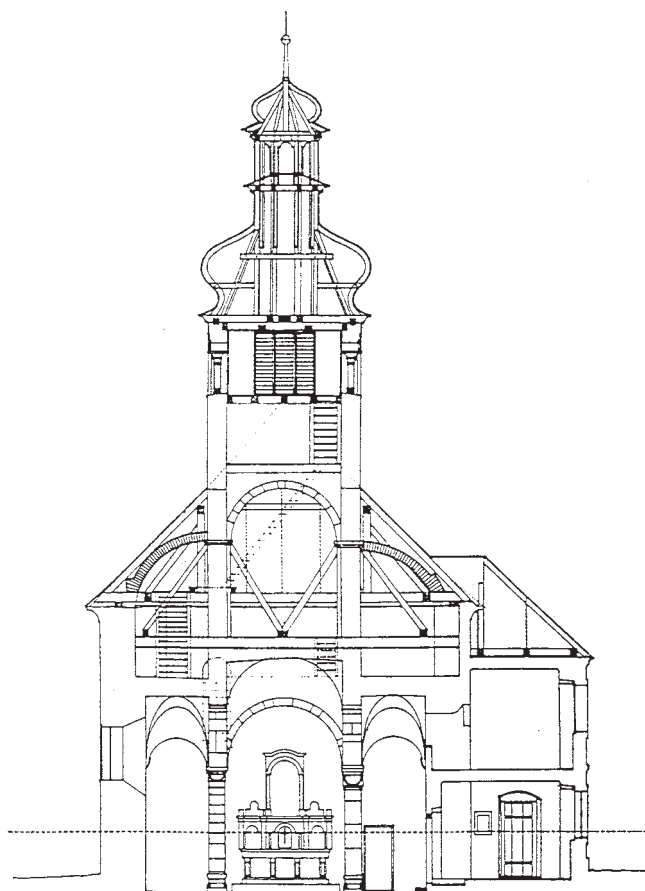
Celková obnova unikátního románského kostela sv. Prokopa (původně Panny Marie) v Záboreň nad Labem pokračovala v roce 2006 rekonstrukcí bane a průčelí věže. V krátkém časovém úseku mezi sejmutím omítek a začátkem nahazování tak byla příležitost k průzkumu a dokumentaci zdiva věže. Tato etapa obnovy navázala na předchozí restaurování jižního románského portálu, které probudilo k životu pozoruhodnou diskusi o stavebním vývoji památky. Výsledkem průzkumu zdiva věže, provedeného v rámci úkolu „Operativní průzkum a dokumentace památek“, se autor pokusí na tuto diskusi navázat.

Kostel sv. Prokopa je mimořádnou románskou památkou, odborná diskuse o něm trvá již více než století a asi jen tak neskončí. Základem kostela je patrová románská kaple na čtvercovém půdoryse, nad jejímž středem stojí věž se sruženými okny. Původní presbytář, snad ve tvaru apsidy, nahradila barokní přístavba sakristie s oratoří v patře. Po jižním boku kaple¹⁾ pak stojí pozoruhodná přístavba

s bohatě zdobeným portálem, jež patří mezi přední díla českého románského umění. Tato přístavba byla zhruba do poloviny 20. století považována za barokní loď, do které byl druhotně osazen románský jižní portál kostela. V roce 1949 však byly odhaleny románské sloupky s výrazně zdobenými hlavicemi, zazděné v barokní stavbě. Na základě sondážního restaurátorského průzkumu, který na konci 60. let provedl M. Smrkovský, přišla A. Merhautová-Livorová s hypotézou otevřené románské sloupové předsíně s portálem, jež se vyskytují u některých francouzských cisterciáckých klášterů, což by mohlo mít návaznost na nedaleký Sedlec. Tuto hypotézu spojila s představou velmože Miroslava, zakladatele sedleckého kláštera a významného „politik“ své doby, který měl majetky v okolí.²⁾ Hypotézu pak převzala K. Be-

1) Stavba je orientovaná presbytářem k severovýchodu, přesně označení světových stran při popisu je používáno v zájmu zjednodušení.

2) A. Merhautová-Livorová, Význam zábořského kostela, Umění XX, 1972, s. 393–400, dále Táz, Stavební historie zábořského kostela, Památková péče 3, 1972. Spojení velmože Miroslava se Záboreň nad Labem je dnes obvykle považováno za představu lákavou, nicméně neprokazatelnou, např. J. Klápště, Proměna českých zemí ve středověku, Praha 2005.

Obr. 2: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, řez dnešním presbytářem, východní přístavbou a věží (zaměření SÚRPMO Praha, 1970).

nešovská, když připravovala materiály pro výstavu „Tisíc let české architektury“.

Při restaurování jižního portálu byly však odhaleny skutečnosti hovořící v neprospěch takové teorie. Precizní kamenické díly portálu jsou sestaveny poměrně nedbale a v okolí portálu takřka chybí zdivo, které by bylo možno označit za románské.³⁾ Archeologický průzkum v místě statických sond pak dokonce prokázal, že obě jižní nároží kostelní lodi stojí na raně novověkých hrobech.⁴⁾ M. Radová-Štiková v té souvislosti přišla s názorem, že portál byl na své místo přenesen nikoliv z jižní stěny původní kaple, nýbrž z některého z blízkých klášterů, přičemž obzvláštní důraz kladla na zaniklý klášter v Opatovicích nad Labem. Zároveň vyjádřila jedno-

značnou pochybnost o původnosti románské předsíně.⁵⁾ M. Hauserová pak pochybnost rozšířila i na patrovou románskou kapli a své názory podepřela důkladným studiem vlastní stavby. Upozornila především na zalomený průběh schodiště v síle severní zdi a jeho strmé a téměř provizorně působící ukončení v prvním patře kaple, nasvědčující původnímu nižšímu vyústění na nám neznámý prostor, který mohl tvořit tribunu kostela. Pochybnosti podrobila nejen patrovost původní kaple, ale též románské stáří věže, která v patře stojí na subtilní piliřové arkádě, jejíž kvádry oproti obvodovému zdivu kaple nevykazují stopy poškození ohněm. Původní koncept stavby by tak mohl odpovídat běžnějšímu schématu románského tribunového kostela se čtvercovou lodí. Vysvětlení specifického charakteru zábořské stavby tak M. Hauserová odsouvá do období pozdní gotiky či renesance a uvádí některé důvody, pro které by v té době k takovému počínu mohlo dojít.⁶⁾

V souvislosti s oživenou diskusí měl tedy průzkum zdiva věže při opravě značný význam. Na jeho základě se však autor spíše přiklání ke „konzervativnějšímu“ názoru na historii památky.

Provedení průzkumu zdiva věže po sejmutí omítek bylo časově limitováno postupem opravy. Při dokumentaci byl pořízen zakres kladení kamenů zdiva na milimetrový papír, a to se snahou o maximální přesnost. Proveden byl dále petrologický rozbor použitého kamene, důležitý zejména pro srovnání zdiva věže s obvodovými zdmi kaple.

Věž kostela vystupuje nad vrcholy střechy původní lodi kaple a dnešního presbytáře kostela. Dnešní střechy pocházejí z klasicistní přestavby. Patu věže zevně tvoří vrcholy pultových střech nad boky původní kaple, k jižní stěně věže přiléhá sedlová střecha nad lodí. Plochu všech stěn

5) M. Radová-Štiková, Portál v Záboří nad Labem, Průzkumy památek 10, č. 1, 2003, s. 47–52

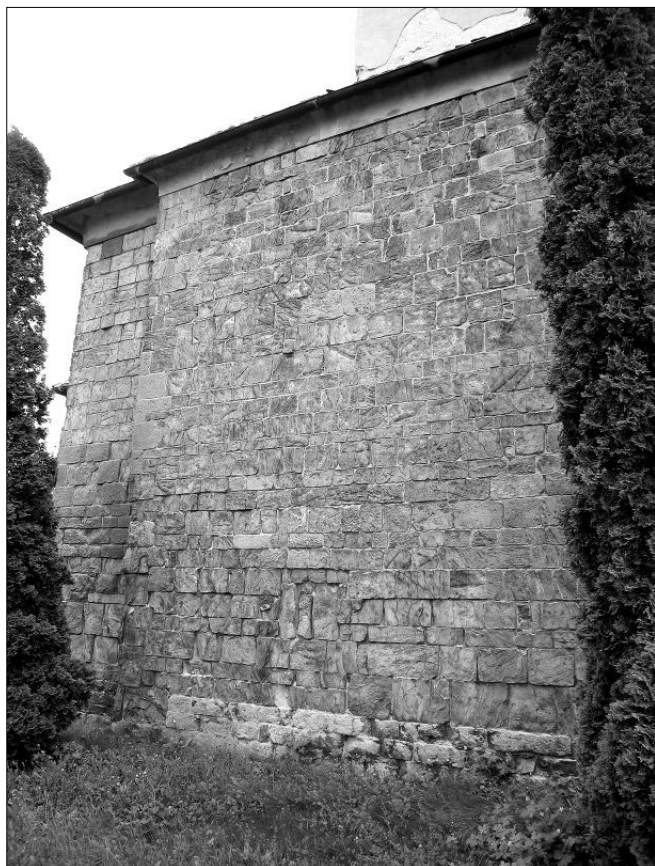
6) Nepublikovaný příspěvek M. Hauserové byl přednesen na konferenci Dějiny staveb v Nečtinách v roce 2006.

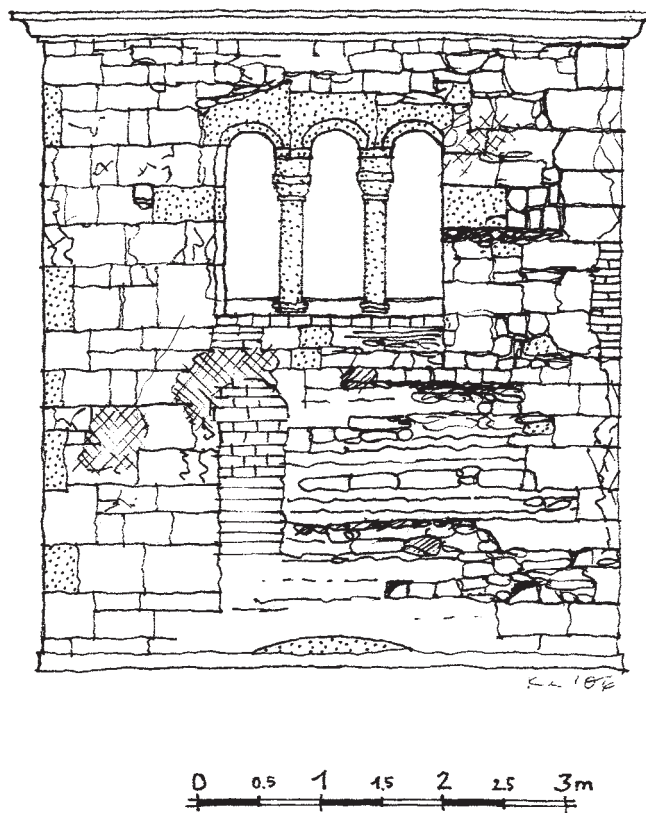
Obr. 3: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, poškozené kvádrové zdivo na východní straně věže (všechny snímky autor).

3) Dokumentaci románského portálu a zdiva v jeho okolí při opravě provedl J. Sommer a představuje ji jeho příspěvek v tomto čísle Průzkumů památek.

4) F. Velímský, Záboří nad Labem, Statické sondáže u kostela sv. Prokopa, Nálezová zpráva z výzkumné sezóny 2004.

Obr. 4: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa, obvodové zdivo románské kaple (dnešního presbytáře), pohled od severu.

Obr. 5: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa, západní stěna věže po sejmutí omítek se zachycením kladení kamene, tečkované díly z červené arkózy, (náčrt stěn věže zaměřil a zakreslil autor).

věže před zahájením opravy členily na všech stranách trojitá sružená okna pod korunou zdiva. Dřevěná korunní římsa věže konstrukčně souvisí s barokní bání. Sružená okna mají novodobé sloupky, ostění a záklenky jsou však pravděpodobně původní – po obvodu záklenků i ostění oken běží charakteristický, zhruba 5–8 cm široký ozub. Po sejmutí omítek se objevily záklenky a části ostění spodních sružených oken, vyplněné zazdívkou. Odpovídající situace je zřetelná v interiéru věže. Prvorepubliková, místy plentovaná omítka vnějších stěn nebyla snímána souvisle, zejména ve spodních partiích zůstala na částech některých stěn zachována.

Při průzkumu zdiva věže byly jednoznačně identifikovány dvě významné stavební etapy. Na větší části stěn věže bylo patrné řádkové zdivo ze světlých pískovcových kvádrů, které byly často do hloubky rozpraskané a měly odlámaný, místy načervenalý povrch. Spíše ojediněle jsou použity kvádry z pevnější tmavočervené arkózy, ze kterých jsou vyzděny i sloupky a záklenky piliřové arkády patra. Celé ji-

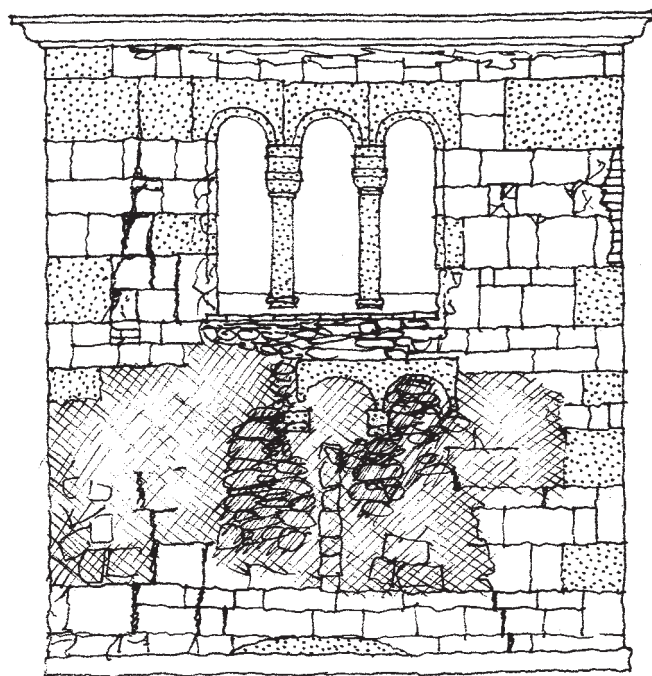
hozápádní nároží věže a některé další úseky zdiva byly dodatečně přezděny s použitím původních kvádrů a úlomků z původního kamene. Provedený petrologický rozbor kamene se soustředil zejména na srovnání jemně- až střednězrnného světlého pískovce ve zdivu věže s materiálem

Obr. 6: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa, kvádrové zdivo vlevo od sruženého okna na západní straně věže.

Obr. 7: Zábore nad Labem, kostel sv. Prokopa, západní stěna věže, dodatečná přezdívka při jihozápadním nároží.

Obr. 8: Zábore nad Labem, kostel sv. Prokopa, severní stěna věže po sejmutí omítek se zachycením kladení kamene, šrafovane rozsah ponechání starých omítek.

obvodového zdiva kaple. Odkryté kvádříkové zdivo zde má tmavší, místy až zčernalý povrch. Přes vizuální odlišnost petrologie potvrdila shodný druh kamene s charakteristickými světlými křemennými žilkami, podle kterých některé kvádry věže do hloubky rozpraskaly. Mikroskopický prů-

zkum kamene určil jako pravděpodobnou příčinu poruchy rozpraskání kamene v blízkosti tektonicky porušené zóny a následné vyplnění spár vysráženou silikátovou hmotou. Původní lom tak lze v okolí hledat v místech železnohorského zlomu. Jako příčinu povrchového zčervenání kvádrů věže nelze podle petrologického průzkumu vyloučit poškození požárem. Určité odlišnosti mezi obvodovým zdívem kaple a zdívem věže však existují. Na spodku kaple jsou poměrně často užity kvádry z mušlového vápence, nazývaného někdy podle naleziště „kutnohorský“, které nahoře chybí. Naproti tomu v obvodovém zdivu kaple zcela chybí kvádry z tmavočervené arkózy, nepočítáme-li malý úsek při severozápadním nároží, kam se takřka omylem dostaly při neoslohové úpravě. Je možné, že pevnější materiál byl volen

s ohledem na vyšší statické zatížení konstrukcí.

Jak bylo naznačeno, původní zdivo nebylo dochováno na všech stěnách věže. Rozsáhlá výměna byla patrná při jihozápadním nároží. Na severní a zejména na východní straně věže byly při opravě ponechány rozsáhlé úseky starých omítek s plentami. Na severní a jižní stěně věže byly patrné výrazné trhliny, které šikmo vystupovaly nad záklenky arkád. Trhliny byly neaktivní a při opravě nevyžadovaly zásah statického charakteru. Lze soudit, že vznikly jednorázově při poruše stavby. Situaci na vnějšku do značné míry odpovídá vnitřní líc zdiva.

Kvádrové zdivo je na **západní stěně věže** dochováno jen na levé straně, na pravé straně (při jihozápadním nároží) bylo patrně ledabylejší a v podstatě lomové zdivo s druhotně použitými kvádry. Tento rozdíl se projevil i u sduženého okna, kterému na pravé straně chybí charakteristický ozub. Kvádrové řady v levé části stěny mají obdobnou výšku, k vyššímu kvádru při nároží či ostění okna často přiléhají dvě kvádrové řady. Pískovcové kvádry v těchto místech občas střídají kvádry z pevnější, červené arkózy. Pískovcové kvádry mají omletý povrch, často načervenalý a často jsou do hloubky rozpraskané. Poblíž levého ostění sduženého okna je patrná zazděná kapsa po lešeňovém trámu. Záklenky nad třemi oblouky sduženého okna mají odlišnou výšku a jsou rovněž porušené, koruna zdiva byla dodatečně přezděna. Z předpokládaného spodního trojokna nezbylo nic. V levé části jeho ostění byl patrný dodatečně zazděný jednoduchý otvor, záklenek tvořily dva vyžlabené kvádry ze světlého pískovce, kladené na sraz. Zatímco nalevo od tohoto probíhaly kvádrové řady, napravo pokračovala již zmíněná přezdívka z pískovcových úlomků a jednoduchý otvor s ní byl zřejmě současný. I na pravém nároží byly použity větší opracované kvádry, jejich druhotné použití se na základě srovnání se zachovanými úseky kvádrového zdiva zdá jednoznačné.

Severní stěna věže byla zachovaná nejlépe. Kvádrové zdivo bylo prakticky souvislé, dodatečné lomové zdivo bylo patrné pouze v místě zazdívký spodního trojokna a pod parapetem horního okna. Na spodní části stěny byly částečně ponechávány staré omítky s plentami, celkově ale byla struktura kvádrového zdiva velmi dobře čitelná. Záklenek sdruženého okna byl sestaven ze tří arkózových kvádrů, přičemž odpovídající kvádrová řada byla sestavena téměř výhradně z červeného pískovce. Okno mělo po obvodu opět charakteristickou drážku. Ze spodního okna byl na vnějším líci stěny patrný delší arkózový kvádr se dvěma vyžlabenými záklenky, na který nalevo dosedal třetí záklenek, překvapivě ze světlého pískovce. Pod spodními hroty záklenků byly patrné dvě poškozené desky sloupků s částmi náběžníků. Není vyloučeno, že románské sloupky jsou zachovány uvnitř zdiva. Pod záklenky spodních oken byla patrná zmíněná zazdívka z lomového kamene, částečně překrytá novodobou omítkou. Kvádrové zdivo bylo kladeno do vodorovných řad, které mimo místa oken probíhaly přes

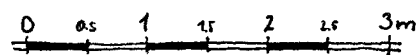
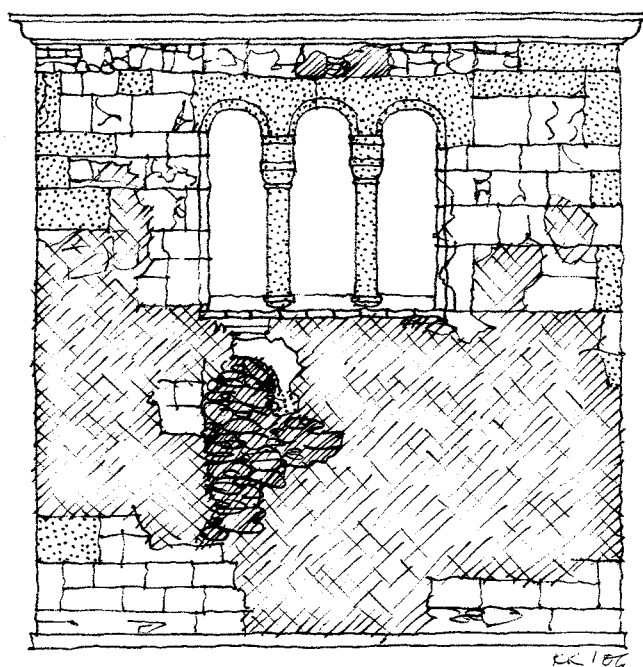
celou stěnu. Opět byly zřejmé některé charakteristické znaky zdění. Poblíž pravého i levého ostění horního sdruženého okna byly patrné zazděné kapsy po lešeňových trámech. Nárožní kvádry často byly vyšší a odpovídaly dvěma řadám. Na nárožích a při ostěních oken byly použity kvádry z čer-

Obr. 9: Zábोří nad Labem, kostel sv. Prokopa, detail náběžníku a záklenků spodního sdruženého okna na severní straně věže.

Obr. 10: Zábोří nad Labem, kostel sv. Prokopa, severní stěna věže po odkrytí omítek, v dolní části je patrný střechovitý tvar statických trhlín.

Obr. 11: Zábोří nad Labem, kostel sv. Prokopa, východní stěna věže, ve spodní partii je patrná zazdívka sdruženého okna.

Obr. 12: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, kvádrové zdivo upravo od sdruženého okna na východní straně věže.

vené arkózy, při celkovém pohledu na zdivo byla patrná určitá snaha o symetrické kladení, která pro románské kvádříkové zdivo není netypická.⁷⁾ U jednotlivých kvádrů byl opět patrný poškozený (omletý a místy načervenalý) povrch, řada kvádrů byla do hloubky rozpraskaná. Navíc byla stěna poškozena statickou trhlinou, která se střechovitě zavírala nad vrcholem záklenku mezi pilíři prvního patra věže.

Východní stěna věže byla rovněž zachována poměrně dobře, zejména ve své střední části zůstala ale při opravě pokryta omítkami. Zdivo jednotlivých kvádřových řad tak bylo patrné jednak při patě věže, jednak v horní části stěny kolem ostění okna. Ze spodního okna byly patrné náběhy záklenků nad předpokládaným levým sloupkem – překvapivě byly opět ze světlého pískovce, zatímco torzo přechodového sedla a desky nad ním bylo z arkózy. Záklenky horního okna byly sestaveny ze dvou dílů, které se nestýkají nad sloupkem, ale někde uprostřed středního záklenku. Horní líc záklenkových dílů z arkózy váže na okolní kvádřové řady. Zajímavý detail je patrný v úrovni koruny zdiva v pravé části stěny. Dva dlouhé arkóзовé kvádry jsou tam položeny naplocho, což se ve stěně věže nikde jinde nevyskytuje a budí to dojem dodatečného přezdění. Celý zbytek stěny je však kompaktní a nevykazuje anomálie.

Jižní stěna věže je opět zachována jen z části. Původní evidentně je pravá část stěny. Záklenky sdruženého okna jsou ze světlého pískovce, což vzbuzuje určité rozpaky. Koruna zdiva není původní, stejně jako část při jihozápadním nároží. Místo spodního trojkona je částečně zakryto střechou lodi. Je z něho patrná jen pravá část záklenku, kte-

rá sice je z červené arkózy, mírně vysunutí oproti poloze horního okna však naznačuje dodatečné osazení. Rovněž jižní stěna věže je poškozená výraznou statickou trhlinou, která byla dobře patrná zejména při spodní části jihovýchodního nároží, odkud pokračovala šikmo nahoru.

Celkově lze dochované kvádřové zdivo označit za zdivo románského charakteru. Anomálie svědčící o dodatečném přezdění lze celkem jednoznačně odlišit. Týká se to zejména celého jihozápadního nároží věže, ale např. i vodorovně položených arkózových kvádrů při koruně východní stěny. Jako druhotné působí rovněž záklenky oken z okrového pískovce, zvláště s ohledem na jinde patrnou snahu o symetrii. Arkózové kvádry celkově mnohem lépe odolávaly zubu času, i když některé z nich mají též omletý povrch. To by mohlo vy-

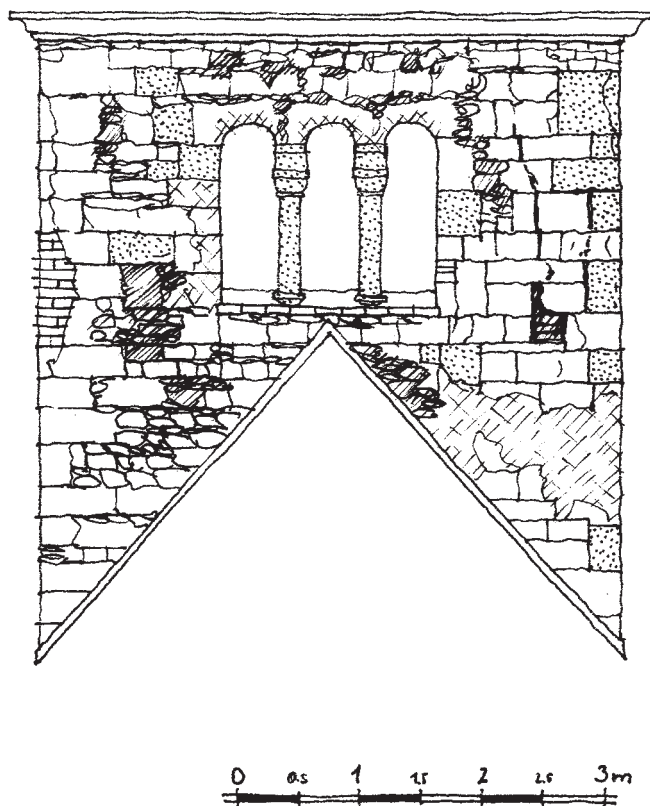
světlit omezené poškození kvádrů na pilířové arkádě.

Situaci na exteriéru věže do značné míry odpovídají také vnitřní líce stěn. Nad záklenky arkád jsou dvě patra věže, což souhlasí s polohou sdružených oken. Kvádřové zdivo je patrné při všech vnitřních koutech kromě jihozápadního. Zdivo v horním patře věže je do značné míry pokryto omítkami, v prostředním patře je patrné lomové zdivo v místech sdružených oken a nad nimi. Ze záklenků spodních oken se na vnitřní straně mnoho nedochovalo, patrný je jen jeden záklenek v severní stěně. Vlevo od zazděného spodního okna na východní straně jsou vidět úseky podřezávaných spár.

Za pozornost stojí též pohled na jižní stěnu věže pod úrovní střechy lodi. Ve spodní části jsou patrné cihelné opěrné oblouky, které byly dodatečně přistavěny ke sloupkům pilířové arkády. Opěráky byly opřeny a částečně zavázány do obvodového zdiva kaple, po jeho snížení na dnešní úroveň však pozbyly statickou funkci. Byly nahrazeny dřevěnými vzpěrami a dalšími, do značné míry spornými statickými opatřeními. Na zadních lících opěráků jsou patrné rovné svislé plochy v místech, kde se pilíře opíraly do obvodových zdí. Nad záklenkem arkády v patře věže je zřetelný otisk starší střechy nad lodí. Tato střecha měla nižší sklon a v pomyslném prodloužení zhruba dosahovala do úrovně odsazení opěráků arkád. Lze soudit, že nižší střecha lodi a opěrné pilíře, přisazené k hlavicím sloupů arkády, pocházejí z jedné etapy. Snaha o časové zařazení může vycházet z časového zařazení dnešního krovu, který má klasicistní charakter. Střecha i opěráky by tak mohly odpovídat raně barokní přestavbě kostela z doby okolo roku 1700.⁸⁾ Okraj otisku střechy sahá po vrchol záklenku arkády; není jasné,

7) Pokus o symetrické kladení kvádrů z červeného pískovce je zřejmý např. u kostelů v Plaňanech (okres Kolín) nebo v Pertolticích (okres Kutná Hora). J. Škabrada v tom spatřuje zřejmý estetický záměr, in: J. Škabrada, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2003, s. 358–359 a další.

8) Otisk podobné střechy s nízkým sklonem, pocházející z doby raného baroka, byl zachycen nad lodí kostela sv. Václava v nedalekých Chotusicích (okres Kutná Hora), in: K. Kibic ml., *Z oprav kostelů na Čáslavsku, Památky středních Čech XVI*, 1, 2002, s. 9–18.

Obr. 13: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, jižní stěna věže po odkrytí omítek se zachycením kladení kamene.

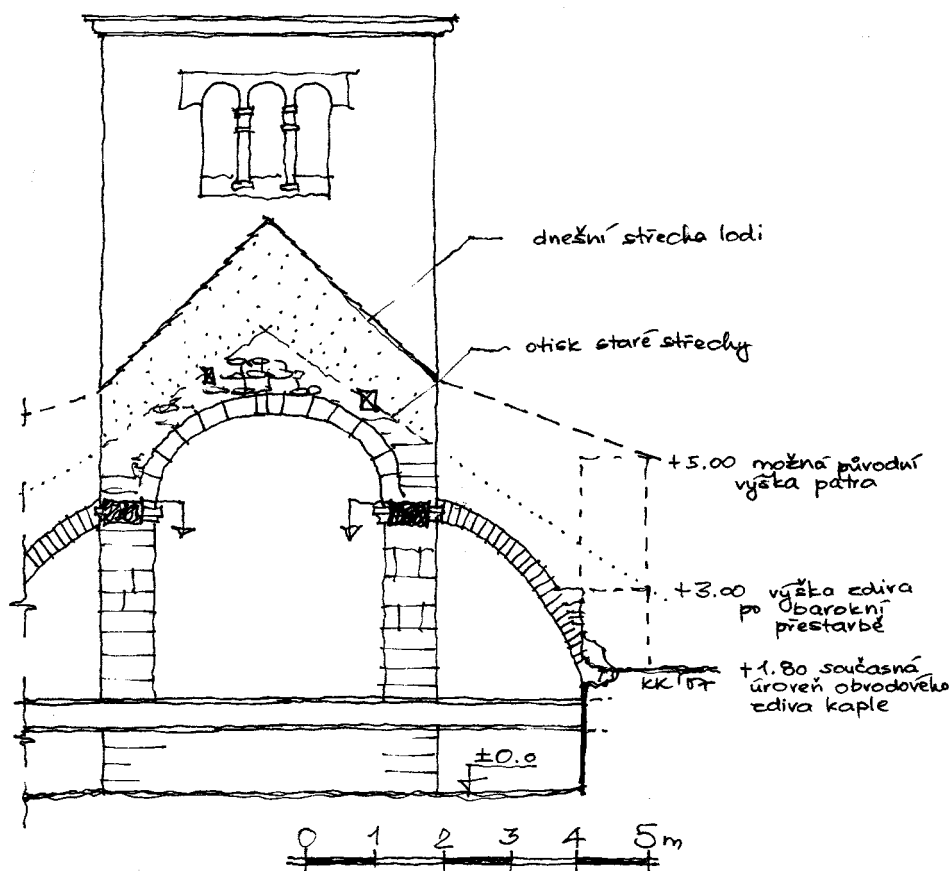

Obr. 14: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, zdivo upravo od sdruženého okna na jižní straně věže, dole je patrný fragment původního základu okna.

jak se střecha chovala na bočních stranách věže – vršky arkád mohly být např. kryty vystupující částí střechy.

Poznatky tedy naznačují, že současně s barokní přestavbou věže došlo ke statickému zpevnění její spodní části a k novému zastřešení lodi. Po přestavbě byla zdivo patra kaple zachováno do výšky cca 3 m (celková výška obvodového zdiva přesahovala 9 m). Pokud bychom si představili patro románské kaple, kryté nízkými pultovými střechami přisazenými pod spodní sdružená okna věže, mohla by původní výška zdiva v patře teoreticky dosahovat cca 5 metrů.

Průzkum zdiva věže tak mluví spíš pro konzervativnější výklad stavebních dějin kostela. Shodný druh použitého kamene i velmi podobné kladení kvádrů do jednotlivých řad představuje značně věrohodný důkaz pro výstavbu kaple i její věže přibližně ve stejné době. Dodatečné sestavení zdiva by se velice pravděpodobně prozradilo odlišnými

Obr. 15: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, náčrt jižní stěny věže s piliřovou arkádou, otiskem barokní střechy a možnou původní úrovní obvodového zdiva.

detaily zdění, zvlášť u materiálu, který podléhá povrchové korozi. Pochybnosti o původním konceptu kostela, které naznačuje zalomený průběh schodiště v síle severní zdi a další skutečnosti, nelze zcela odsunout, dvě fáze výstavby kaple však nemusí být nutně kladeny do odlišných slohových období. Nálezy na průčelí věže spíš svědčí pro změnu konceptu již v průběhu výstavby nebo krátce po dokončení původní kaple. Rozsáhlou opravu věže, spojenou s přezděním její jihozápadní části a zazděním spodních sdružených oken lze přiřadit k barokní přestavbě kostela.

Změna konceptu původní stavby mohla souviset i s výstavbou jižní předsíně. Přes prezentované pochybnosti zůstává představa románské předsíně nadále ve hře, přičemž k charakteru takové přístavby a k jejímu půdorysnému rozsahu se lze zatím obtížně vyjadřovat. Více informací může podat průzkum zdiva dnešní lodi při opravě průčelí. Platná prozatím zůstává i představa o patrové podobě románské kaple, kterou podporuje již výška románského zdiva v patře (dnes je zachováno zhruba do výše 1,6 m a podle barokních pilířů věže, které se do něj opíraly, bylo minimálně o 1,5 m vyšší. Navíc podobnost zábořského řešení s pat-

rovými kaplemi při německých dómech, např. u sv. Martina a Štěpána v Mohuči, je natolik zřejmá, že ji nelze zcela opominout. Patrovost kaple v Záboří by zůstala nosným tématem, i kdyby budoucí průzkum konstatoval druhotnost pasů a kleneb přízemí.⁹⁾

Přes všechny pochybnosti o historii kostela sv. Prokopa v Záboří nad Labem lze jednoznačně tvrdit, že byl od počátku výjimečnou stavbou, vymykající se architektuře domácího prostředí.

Príspevek byl zpracován v rámci plnění institucionálního úkolu vědy a výzkumu NPÚ č. 21301 – Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracovávání stavebněhistorických a umělecko-historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích.

9) A. Merhautová-Livorová tvrdí, že pasy i klenby přízemí kaple jsou kromě středního pole původní, odvolávající se na průzkum provedený v roce 1933, viz pozn. 2.

UNTERSUCHUNG DES KIRCHENTURMS IN ZÁBOŘÍ AN DER ELBE WÄHREND DER RESTAURIERUNG

Während der Restaurierung des Kirchenturmes im J. 2006 ließ sich nach der Putzschichtenentfernung sein Mauerwerk erforschen. Der Turm steht über der Schiffmitte der romanischen Kirche, getragen mittels einer subtilen Arkade im Obergeschoss, die im Zusammenhang mit dem romanischen Bau gewisse Zweifel erweckt. Das charakteristische Zeichen des Turmes bilden die Drillingsfenster im obersten Geschoss, deren neuzeitliche Säulchen und alte Stürze (überwiegend) aus dem roten Sandstein (Arkose) sind. Nach der Putzentfernung legte man Teile der Stürze der Drillingsfenster vom unteren Obergeschoss, die den Resten an der Mauerinnenseite entsprechen. Die Putzmasse stammte aus der letzten Erneuerung irgendwann in den 1940-er Jahren. Die gedehnten Mauerwerkunebenheiten hatten die Blenden aus den Ziegelpflastersteinen oder Dachziegeln ausgeglichen, die man nur teilweise niederrissen hat. Unter der Putzschicht war das Werksteinmauerwerk deutlich, gebaut aus sorgfältig gelegenen hellen Sandsteinquadern, an Ecken und Fensterlaibungen wurden teilweise die Quader aus der dunkelroten Arkose verwendet. Der Werkstein war stark abgewittert, manche anderer mit tiefen Rissen. Die petrologische Analyse des Steins (Z. Staffen) bestätigte die gleiche Gesteinsart (Sandstein mit quarzartigen Adern) im Turm- sowie im Erdgeschossmauerwerk der romanischen Kapelle, wo aber keine Arkosequader vorhanden sind. Die Steinlegungsweise entspricht im großen Ganzen, und das erlaubt zusammen mit dem charakteristischen Element von zwei Geschossen gekoppelter Fenster den Turmausbau in die romanische Periode zu datieren. Außerdem befanden sich am Turmmauerwerk deutliche umfangreiche Bruchsteinabesserungen, besonders nahe der Südwestecke. Sie mögen aus der Instandsetzung der Kirche nach dem Brand am Anfang des 18. Jahrhunderts stammen. Die Steine rissen sich infolge des Feuers entlang der Quarzadern und erhielten dabei die rötliche Oberfläche. In jener Zeit mögen auch die nichtaktiven, an der nördlichen und südlichen Turmseite deutlichen statischen Risse entstanden sein.

Die Erkenntnisse aus der Turmrestaurierung bereichern die bisherige Diskussion, in der Zweifel an dem romanischen Ursprung des Turmes ausgedrückt waren. Mit Rücksicht zu den Argumenten dieser Diskussion, z. B. zum geknickten Verlauf des Gewölbes der Treppe ins Obergeschoss, erscheint es als möglich, der Bau der ursprünglichen Kirche sei in seinem Verlauf unterbrochen worden. Laut Ansicht des Autors setzte man die Arbeiten erst nach einer bestimmten Pause und nach einer wesentlichen Änderung des Konzeptes schon mit der Lösung als Doppelkapelle und wohl mit der romanischen Vorhalle fort.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Záboří a. d. Elbe, Grundriss der Kirche des hl. Prokop. a – heutiger und b – vermuteter ursprünglicher Zustand, Material aus der Ausstellung 1000 Jahre der Architektur in Böhmen (nach K. Benešová, gezeichnet von V. Kosík).

Abb. 2: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Längsschnitt über das gegenwärtige Presbyterium, den östlichen Zubau und den Turm (Aufnahme SÚRPMO Prag, 1970).

Abb. 3: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Beschädigtes Werksteinmauerwerk an der Turmwestseite (alle Fotos des Autors).

Abb. 4: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Umfassungsmauerwerk der romanischen Kapelle (gegenwärtigen Presbyteriums) an der Turmwestseite.

Abb. 5: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmwestwand nach der Putzentfernung mit Einzeichnung der Steinlegung, punktiert – Stücke aus der roten Arkose, Aufnahme und Zeichnung der Turmwände des Autors.

Abb. 6: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Werksteinmauerwerk links vom gekoppelten Fenster an der Turmwestseite.

Abb. 7: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmwestwand, nachträgliche Änderung bei der Südwestecke.

Abb. 8: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmnordwand nach der Putzschichtenentfernung mit der aufgenommenen Steinlegung, schraffiert Ausmaß der beibehaltenen alten Putzflächen.

Abb. 9: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Kämpfer- und Fenstersturzdetail vom unteren gekoppelten Fenster an der Turmnordseite.

Abb. 10: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmnordwand nach der Putzentfernung, in der unteren Partie deutliche dachartige Gestalt statischer Risslinien.

Abb. 11: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmwestwand, in der unteren Partie deutliche Einmauerung im gekoppelten Fenster.

Abb. 12: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmwestseite, Werksteinmauerwerk rechts vom gekoppelten Fenster.

Abb. 13: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmsüdwestwand nach der Putzentfernung mit der aufgenommenen Steinlegung.

Abb. 14: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Turmsüdwestseite, Mauerwerk rechts vom gekoppelten Fenster, unten deutliches Fragment des ursprünglichen Fenstersturzes.

Abb. 15: Záboří a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Skizze der Südwestwand mit der Pfeilerarkade, dem Barockdachdruck und der möglichen ursprünglichen Umfassungsmauerwerkshöhe.

(Übersetzung J. Noll)